
СИВОПЛЯС Н.В.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної
психології, Донбаський
державний педагогічний
університет, м. Слов'янськ

АНАЛІЗ СПІВВІДНОШЕННЯ ІНІЦІАЦІЇ ТА ПСИХІЧНОЇ ІНФЛЯЦІЇ У ПРОЯВАХ КОЛЕКТИВНОГО НЕСВІДОМОГО (теоретико-методологічний аспект)

В статті досліджується процес ініціації індивіда в сучасному українському суспільстві на основі методології К.Г. Юнга, про захоплення колективним несвідомим психіки індивіда, як члена групи, і утворення проєкції мана-особистості. Нездатність людини до контролю над несвідомим спричиняє психічну інфляцію індивіда, породжує активність компенсаторних комплексів, викликає фантазії всевладдя й могутності, що в повсякденній поведінці постає у вигляді слідування пануючим нарративам «успіху», і перебування над законом.

Ключові слова: ініціація, індивідуальне несвідоме, індивідуація, колективне несвідоме, психічна інфляція, психічна дефляція.

В статье рассматривается процесс инициации индивида в современном украинском обществе на основе методологии К.Г. Юнга о захвате, коллективным бессознательным психики индивида, как члена группы, и образование проециций мана-личности. Неспособность человека к контролю над бессознательным провоцирует психическую инфляцию индивида, рождает активность компенсаторных комплексов, вызывает фантазии всевластия и могущества, что в повседневной жизни проявляется в виде наследования господствующим нарративам «успеха» и становится над законом.

Ключевые слова: инициация, индивидуальное бессознательное, индивидуация, коллективное бессознательное, психическая инфляция, психическая дефляция.

The article researchs the initiation process of the individual in modern Ukrainian society according to Carl Jung's methodology about the collective unconscious psyche capturing of the individual and formation of mana-personality's projection. Man's inability to control unconscious mental causes inflation of the individual, activates compensatory complexes, causes the fantasies of omnipotence and power, that appears as following the dominant narratives of «success» in everyday behavior and staying above the law.

Keywords: *initiation, individual unconscious, individuation, the collective unconscious, psychological inflation, psychological deflation.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство знімає явище ініціації з повсякдення, як невід'ємний елемент традиційного способу буття, як важливу частину соціалізації індивіда в докапіталістичній культурі. Україна, як суспільство, що приречене на слідування основним тенденціям глобального часу, також поступово втрачає традиціоналізм в його сутнісній основі, наприклад, радянський варіант псевдопатріархальності, але уповільнення процесу, на відміну від країн Східної Європи, трансформує старорадянські хвороби колективної та індивідуальної свідомості в нові нездорові феномени психічного життя суспільства. Діалектична концепція розвитку суспільства слушно оперує поняттям збереження явища або явищ в «знятому вигляді», тобто прояву з певною зміною якості, але консервацією сутнісних характеристик предмета на новому етапі еволюції. Або веберіанська версія соціальних змін цілком підтверджує традиційні елементи в раціональній і харизматичній системах влади. На мою думку, в суспільстві соціальної нерівності й замкнутої кланової структури ініціація набуває нових форм прояву, способів здійснення та легалізації.

Методологічне рішення проблеми полягає у виявленні відношень пари понять: психічної інфляції, в тлумаченні К.Юнга та ініціації в інтерпретації М.Еліаде. Аналітична психологія дивиться на індивідуальне несвідоме як на проекцію колективного несвідомого

групи, тобто не залишає ключові елементи розвитку психіки поза соціокультурною обумовленістю, навіть ті, що на думку Юнга, містяться в психіці людини від народження як архетипи. Психоаналітична методологія розкриття міфічного в свідомості культури у М.Еліаде включає ініціацію – посвячення через перехід – необхідною ланкою руху психіки до кола завершеності, «самості», що є свідомим приєднанням індивіда до групи і тимчасовою гармонізацією його відносин зі світом. Зрозуміло, що, при всій необхідності наукової точності, неможливе схематичне використання термінології зазначених авторів, настільки широкую інтерпретацію дають вони в своїх текстах та розширюють коло сенсів їхні послідовники. Отже, прояснення термінів стає частиною методології статті.

Об'єктом дослідження є механізм дії психічної інфляції індивіда, як приналежного до групи.

Метою дослідження є відношення процесу ініціації до психічної інфляції в системі несвідомої проекції архетипу на індивідуальну психіку.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція свідомих і несвідомих елементів психічного на рівні індивіда відбувається тоді, коли він, носій особистісного й колективного несвідомого, відкриває в собі наявність цих двох іпостасей та поширює власну особистість за межі індивідуального відчуття буття. Приємне збудження, що викликане асиміляцією особистого несвідомого замі-

нюється на стурбованість від зустрічі з новою наявною реальністю іншого колективного психічного досвіду. Але індивід – частина групи і він готовий асимілювати колективне несвідоме як своє власне. Якщо це відбувається, він розширює особистість за рахунок привласнення тих елементів колективного несвідомого, які на думку К.Юнга «... існують, суворо кажучи, тільки для себе та мають, відповідно, залишатися за нашими межами» [1, с. 30]. Вразі такого розширення індивід відчуває себе «надлюдиною», «боголюдиною», тобто, розпочинається процес формування мана-особистості. Юнг визначає таке явище, як психічну інфляцію.

Слід зазначити, що небезпечні елементи колективного несвідомого, є складовими частинами найбільш широкого та загадкового архетипу – самої. Дія такого потужного архетипу на его індивіда стає вкрай небезпечною для психічного життя особистості. «Слід лише нагадати, чим більш чисельні та значні несвідомі змісти, що асимілювані в его, тим сильніше его наближується до самості Це невідхильно веде до інфляції его...» [3, с. 34]. Его, звичай, позбавлене критичного ставлення до несвідомого і свого власного, і колективного, воно легко пригнічується такою вагою та ідентифікується з асимілюваним змістом несвідомого. Психічна інфляція, як стан непідкріпленої та невинуватої гордовитості, як пихатість та піднесення самооцінки притаманне не тільки окремій особистості, але й цілим народам, расам, націям, державам, культурам, релігіям, тощо. В той же час, психічна інфляція спричиняється не тільки ідентифікацією зі змістом колективного несвідомого, але й ідентифікацією з іншими змістами, наприклад, метафізичними, ідеологічними, соціальними. Відповідно, психічна інфляція можлива через ідентифікацію зі змістом колективної свідомості.

Як значущий приклад ідентифікації індивіда з елементами колективного несвідомого Юнг наводить горди-

ню індивіда, тобто, стан «надутості», мова йде про притаманну багатьом ідентифікацію себе з посадою або титулом. «Такий стан не можна вважати свідомим самопривознесенням. Справа в іншому. Зазвичай ми, взагалі, не усвідомлюємо напряду цього стану, й можемо лише судити про це за опосередкованими симптомами. До числа станів входить реакція нашого безпосереднього оточення. Інфляція зміцнює шори в нас на очах, й чим більш ми асимілювані фактором, що створює проєкції, тим дужче схилиємося до ідентифікації з ним. Явним симптомом тут є зростаюче небажання звертати увагу на реакції оточення та рахуватися з цими реакціями» [3, с. 35].

Специфічним аспектом в розвитку психічної інфляції є процес, який Юнг назвав «розчиненням особистості в її протилежності» [4, с. 174]. Такий процес починається коли асимілюване несвідоме претендує на поглинання колективної психіки шляхом приписування собі всіх чеснот і негативів, що наповнюють пам'ять соціуму активними переживаннями. Особистість втягує в себе набір етичних оцінок, які, іноді, абсолютно полярні. Юнг відверто визначає ці полярні поняття, як добро і зло. Особистісний розвиток психіки в її раціональному стані не в змозі впоратися з подібними несумісними феноменами, які несуперечливо співіснують на рівні колективного несвідомого. Тут можна констатувати невроз і відповідно невротизований пошук рішення «гармонізації» психічного життя. Особистість палко бажає схилитися на бік виключно добра, тоді «раю колективної психіки настає кінець» » [4, с. 175]. У особистості з проявами соціальної «надутості» психіка баражує між крайнощами – «манія величчя – відчуття неповноцінності» [4, с. 174]. Це, в свою чергу, породжує у індивіда прагнення до виправлення «невірного» в колективній психіці. Замість розмежування з нею, що є необхідною умовою розвитку особистості, відбувається ототожнення з претензі-

єю на примусове змінення колективного за фантазіями індивідуального. «В своєму ототожненні з колективною психікою він буде постійно намагатися нав'язувати іншим зазіхання свого несвідомого, бо ототожнення з колективною психікою викликає відчуття загальної значущості («богоподібності»), яке просто не має бажання враховувати особистісну психіку ближчого, бо вона є іншого роду» [4, с. 177]. Це веде до ігнорування відмінностей, як індивідуального так і загального характеру, усереднення оточуючого світу, припинення розвитку цієї особистості, а під її тиском, сильне гальмування всього навкруги. Як наслідок описаного процесу посередність користується попитом при вакансії адміністративних посад в не вільних суспільствах, або суспільствах, які прямують до усереднення індивідуального розвитку своїх членів. Особистість, яка асимільована колективною психікою, розчиняється в тому усередненому варіанті індивідуальної стагнації, який стає невротичною відповіддю на спробу привласнення загальнопсихічного життя.

Очевидно, що індивід який ідентифікує себе з посадою або титулом розпочинає процес розширення своєї особистості та привласнює якості, що йому не належать. Не тільки індивід ототожнює себе з посадою, але й посада має владу над індивідом та розчиняє особисту ідентичність в колективній ідентичності посади. Юнг вважає, що «Справжньою психічною катастрофою слід вважати випадок коли его асимілюється самістю» [3, с. 35]. Тут психічна інфляція спричиняє атрофію особистості індивіда. Колективна ідентичність посади стає пересторогою для розвитку особистості, збільшує відчуття неповноцінності в особистості та вимагає посилення компенсаторних трансперсональних елементів.

На цій стадії ідентифікації з колективним несвідомим автономні комплекси індивіда проривають контроль з боку свідомості «...і таким чином, по-

водять себе як істинні збурювачі спокою... . Чим більше в нього комплексів, тим більше він одержимий» [4, с. 264]. В когось несвідома реалізація комплексів породжує відчуття переваги або підвищеної самовпевненості, в іншого ж навпаки, визнання власного безсилля та відчаю. Але Юнг вважає, що «при ретельному аналізі двох крайніх форм такої реакції з'ясувалося б, що за оптимістичною самовпевненістю першого криється не менш, якщо не більш, глибока безпорадність, для якої свідомий оптимізм служить своєрідною компенсацією, до речі навряд чи досягаючою мети. За песимістичною резин'яцією другого, навпроти, зухвала воля до влади, що в частині самовпевненості набагато переважає свідомий оптимізм першого» [1, с. 33]. Таким чином, Юнг зазначає, що всемогутність так званого лідера є компенсацією глибоко прихованого безсилля. Відчуття особистої неповноцінності призводить до страху перед втратою влади, що розвиває параноїдальну підозрілість до можливих суперників, компенсується ще більш енергійним зміцненням своєї влади, і в політичному сенсі ми маємо справу з тиранією або з тоталітаризмом.

Зворотнім боком психічної інфляції, яка розширює індивідуальне й підвищує значущість соціальної ролі є «психічна дефляція» [1, с. 32]. В.Одайнїк тлумачить психічну дефляцію як «звуження психічного», «атрофія індивідуальної особистості», «неможливість вийти в своєму розвитку за межі нав'язаної соціальної ролі». Психічна дефляція охоплює, насамперед, найнижчі верстви суспільства. Дефляція пропонує їм досягнути компенсацію або виправдання особистих недоліків та психологічно зручне розчинення в колективі. Один з яскравих прикладів психічної дефляції – релігійність.

Вочевидь, що методологічне застосування поняття психічної інфляції дозволяє через поведінку індивідуального несвідомого, що асимілює колективне несвідоме та свідоме, прийти до

змістовного аналізу соціальної картини в тому, чи іншому суспільстві. В нашому випадку аналогії з сучасною Україною цілком слушні.

Наступне поняття, яке дозволить виявити додаткові аспекти індивідуальної психічної інфляції є ініціація. Тут слід звернутися до текстів Юнга, але й залучити психоаналітичний аналіз релігії М. Еліаде [2]. Відомо, що під ініціацією розуміється своєрідна процедура посвяти, перехід до нового стану існування індивіда, відкриття нових істин життя. Всі первісні культури надавали ініціації надзвичайне значення, більш того, людина ставала людиною тільки після цього переходу. В сучасному суспільстві в своєму трансформованому призначенні ініціація збереглася у відверто ієрархічних структурах: церква, армія, воєнізовані структури, державна служба. Наприклад, для церкви це хрещення, вінчання, причастя для мирян, отримання чергового сану для священників. В армії й воєнізованих структурах – це присяга та звання. В державній службі – посади. В усіх цих структурах наказ начальника не для роздумів, а для виконання. Ініціація, в такому випадку, не є одноразовим актом, а мережею процедур яким піддається індивід весь час перебування в обіймі служби.

Юнг пропонує розглядати ініціацію сучасної людини «як пізніші низки фантазій» індивіда, тобто, як прояв несвідомого в проекції власної приналежності до статусів пануючих в колективній свідомості [4, с. 263]. Також Юнг в цьому контексті ототожнює з фантазією поняття «видіння» та «активна уява», як спрямованість людини на бачення себе іншим, ніж він представлений у повсякденні, плюс готовність оточення підкріплювати його фантазію-самооцінку своїми словами й вчинками. Переживання та видіння пацієнтів Юнга дають багатий матеріал для опису процедури ініціації, що здійснюється привласненим колективним несвідомим в індивіді на основі несвідомих фантазій. Підсумок

полягає в тому, що чисельні несвідомі змісти стають свідомими і відбувається зміна особистості.

Безперервна робота активної уяви, щодо себе та світу, результує міфологізацією навколишнього простору, свідомість, навіть, зсуює часовий континуум, як «несправедливе» обмеження для перебування мана-людини в недосконалому соціумі. Ініціація власною фантазією посилює попередню «надутість», яка спричинилася психічною інфляцією, і розширена особистість возносить себе в статус героя, напівбога, проповідника, месії або хтозна ще кого, до якої оцінки сягне асимільоване самістю его.

В роботі «Таємні спільноти: обряди ініціації та посвяти» М.Еліаде звертає увагу на те, що в сучасному світі індивіди ведуть «десакралізоване існування в десакралізованому світі». Але «підсвідоме – це релігійне» й ініціація, як суттєвий залишок релігійного уявлення людини про світовий порядок продовжує «виконувати важливу функцію в її психічному житті» [2, с. 316]. Еліаде зазначає, що «для сучасної людини ініціація більше не виконує своєї онтологічної функції, тому що не сприймається як релігійне і свідоме випробування Сценарії посвяти стосуються психологічного і життєвого плану. Тим не менш вони продовжують функціонувати, ось чому ми говоримо, що процес посвяти співіснує з життям кожної людини» [2, с. 317]. Процес ініціації втрачає свій повний релігійний сенс, сакральну силу для соціуму, але психічне життя індивіда від того не зменшує вартість своїх переживань і фантазій. Можна сказати, що ініціація існує в дещо вульгаризованому варіанті, коли знакові предмети сакральної сили і особливості духовного стану особистості визначаються не традиційною культурою попередніх поколінь, а обираються самою людиною з числа ознак престижності пануючих в її соціальному середовищі.

Суспільство вираженої соціальної нерівності існує за стародавнім прин-

ципом: що дозволено Юпітеру, те не дозволено бикю! Колективне несвідоме суспільства такого типу містить у собі проєкцію, яку можна умовно позначити – «король – сонце», що на свідомому рівні розпаковується в низку атрибутів: посада, великі гроші, коштовна нерухомість, широкі зв'язки, шикарний спосіб життя, політична кар'єра в потужній партії, тощо і, як результат, можливість бути над законом та сміливо його порушувати. Саме комплекс цих атрибутів складає навколо індивіда, який належить до касты недоторканих, ореол «святості», що пошепечено йому несвідомим на початку тріумфального сходження. Вища стадія вульгаризованої ініціації в сучасному кастовому суспільстві – бути над законом, подібно міфічному герою в кінці шляху забраному богами, звеличитися над пересічним світом маленької людини і зневажати її перш за все за те, що колись сам був таким. Насправді, в підсумку маємо деградацію особистості, за термінологією Юнга, «масову людину» з потужною психічною дефляцією. Панування надутих «персон» пробуджує в суспільстві нездорове бажання уподібнення, мавпенячення, відтворення «зразків». «Справжній результат тут – antimimon pnevma (Дух уподібнення) хибний дух зверхності, істерії, запаморочення розсуду, кримінального аморалізму і доктринального фанатизму, що в достатку постачає дрібні духовні цінності, незграбне мистецтво, філософські побрехеньки та утопічну несинітницю, яка зручна для годування нинішнього нерозбірливого споживача» [3, с. 48].

Вульгаризований варіант ініціації, як наслідок психічної інфляції індивіда в сучасному українському суспільстві, має ще одне цікаве слідство, яке Юнг позначає символічним поняттям «прометеїв гріх» [4, с. 182]. Ідеться про ті феномени несвідомого, які втекли із старого середовища і «потрапили під свавілля свідомості» [4, с. 182]. Подібно Прометею, який викрав вогонь у богів, людина яка привласнює собі новий

стан, переживає таку зміну свідомості, що віддаляє її від інших не тільки з причини соціального статусу, а внаслідок відмінності від свідомості ближчих. Вона нібито стає володарем нового таємного знання, що прирікає її на «добровільну» самотність, як того Прометея, що навечно прикутий у горах Кавказу. Насправді така зверхність є лише додатковим аспектом «надутості» в варіанті чиновницького знання про те кого призначать, або знімуть, у кого які зв'язки, тощо. Фактом спостережень Юнга залишається те, що пацієнти з «таємним знанням» віддаляються від інших людей і завантажений несвідомим тягар не дозволяє їм бути носіями нормальної людяності, навпаки, сила персони над їх свідомістю неухильно зростає. Але насправді виявляється, що персона є лише маскою колективної психіки «маскою, яка інсценує індивідуальність, яка змушує й її носія, й інших думати начебто він є індивідуальним, в той час як все це лише зіграна колективною психікою роль» [4, с. 183]. Констатуємо, що насправді, персона із «таємним знанням» з її віддаленістю від інших є компромісом із соціальністю «з приводу того ким хто є» [4, с. 183]. В дійсності, інші, які наділені більш високою владою, відіграють в житті персони набагато значущу роль ніж вона сама, таким чином її «таємне» знання перевертається на невротизоване очікування інформації щодо її подальшої долі в ієрархії посад. Врешті, колективна психіка, з якої індивід намагався вирватися, знову засмоктує його в свій коловорот, але вже зі значно більшими ризиками для психіки цього індивіда. Юнг звертає увагу на компенсаторну силу фантазій такої індивідуальної психіки, коли височіння над іншими породжує нестримні ведіння, як аномальні супершвидкості, астрологічні пророцтва, містифікація своєї долі, космічність сновидінь і марень. Фантазійні картини колективного несвідомого стають надто реальними і людина прагне реалізувати їх силу в повсякденні, як прокламування

свого «таємного» знання, а насправді, це часто-густо аварії на дорогах, розквіт астрологічного шарлатанства, підпільні секти, невиконані грандіозні обіцянки, тощо.

Психічній інфляції так чи інакше піддана кожна людина, цей процес є фатальним для індивіда в сенсі, що зустріч індивідуального несвідомого з колективним невідворотна, й доторкання людини до самості Юнг порівнює з контактом Землі із Сонцем. Питання для індивіда полягає в спроможності перевести ці відносини до стану усвідомленого ставлення щодо власної готовності не бути «маскою» або «персоною», або звуженим дефляцією уподібненням. Юнгів рецепт доволі складний, не тільки в плані реалізації в тексті, але, насамперед, в тому, якої складної щоденної духовної роботи він вимагає від людини.

Перш за все людина має визнати своє безсилля перед силами несвідомого, усвідомити цю слабкість і відмовитися від претензій свого еґо на повну владу, бо це шлях до одержимості.

Наступний крок від психічної інфляції можна назвати критичністю, як запобіжник від бажання бути подібним, бути як всі. Тут багато залежить від інтелектуальних сил людини і Юнг не вважає критичність кращім засобом, бо можна вдатися до самопереоцінки і встати на шлях поглинання несвідомим від власної величі.

Основне, – це не дозволити собі ідентифікацію з архетипом мана-особистості, не потрапити під захоплюючий вплив «праобразів», «щоб потім

під примушенням грати певну роль за рахунок своєї людяності» [4, с. 266].

Не бажана й пасивна позиція, яка полягає у визнанні мана над собою, чи то завжди мудрий вчитель, чи то влада государя, чи то абсолют бога. Тоді індивід виправдовує свою бездіяльність вищими законами й волею вищих сил, він стає інтегрованою частинкою мана-сили і поглинається архетипами з іншого боку.

Висновки і перспективи подальших розробок. Спроба пошуку самого себе, на яку має право кожна людина, Юнг називає «індивідуація». «Тут доречно ввести термін індивідуація, тобто процес диференціації, який має за мету розвиток індивідуальної особистості. Тому, що індивід є не тільки окремою істотою, але й пропонує колективне ставлення до свого існування, то процес індивідуації веде не до відособлення, а до більш інтенсивного та узагальнюючого колективного зв'язку. Якщо індивідуація цілком необхідна психологічна вимога, то за фактом переваги колективного можна судити про ту надзвичайно особливу увагу, яку треба приділяти цієї ніжної рослині на ім'я «індивідуальність», щоб її начисто не було задушено колективним» [4, с. 180].

Сучасна людина може обрати свій путь ініціації через освіту, критичність розуму, совість, емоційне ставлення до несправедливості, принципову відмову від статусу героя і бога, обстоюючи в собі велику цінність європейської цивілізації – право на власну індивідуальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Одайник В. Психология политики / Пер. с англ. К. Бутырина. – С-Пб.: «Ювента», 1996. – 382с.
2. Элиаде М. Тайные общества: обряды инициации и посвящения / Пер. с франц. – К.: София, М.: Гелиос, 2002. – 352с.
3. Юнг К.Г. Эон: Исследования о символике самости / Пер. с нем. В.М. Бакусева. – М.: Академический проект, 2009. – 340с.
4. Юнг К.Г. Очерки по аналитической психологии. – Мн.: ООО «Харвест», 2003. – 528с.